

ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՎԱԾ ՀԵՔԻԱԹՆԵՐԻ ՆՍՈՒՇՆԵՐԸ
ՀՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՈՒՄ

ԱՆԻ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ

Հոդվածում առաջին անգամ անդրադարձ է կատարվում 19-րդ դարավերջին և 20-րդ դարասկզբին հայերեն թարգմանված օտարալեզու մի շարք հեքիաթների, որոնց տպագիր օրինակները պահվում են Հովհաննես Թումանյանի անձնական գրադարանում:

Բանաստեղծի հարուստ ու բազմաբովանդակ գրադարանի զգալի մասը պահպանվում և հետազոտվում է Երևանի Հովհաննես Թումանյանի թանգարանում: Տարբեր ժողովուրդների բանահյուսական մշակույթին, հատկապես՝ հեքիաթի ժանրին քաջածանոթ Թումանյանն իր ողջ ստեղծագործական կյանքի ընթացքում առանձնահատուկ կարևորել է դրանց հայերեն թարգմանությունները, պատկերազարդումների և որակյալ տպագրության ճաշակավոր ապահովումը հայ մեծ ու մանուկ ընթերցողի աշխարհայացքի ձևավորման համար: Ըստ Թումանյանի՝ «Հեքիաթները անդունդներ են՝ խորը, անձայր, անվերջ... Հեքիաթը ամենաբարձր ստեղծագործությունն է. նույնիսկ հանճարները հեքիաթ չեն կարողանում ստեղծել, բայց հեքիաթների են ձգտում»¹:

Հոդվածում անդրադառնալով Թումանյանի գրադարանում առկա, ինչպես նաև այդ շրջանում «Հասկեր» մանկական հանդեսում տպագրված հայերեն թարգմանված հեքիաթներին՝ հնարավոր է դառնում մասամբ պատկերացում կազմել ոչ միայն 20-րդ դարասկզբի հայ թարգմանական գրականության որոշ ավանդներին, հետաքրքրությունների շերտին, այլև տեսանելի դարձնել այն միջավայրը, որտեղ իր թարգմանական գոհարներով հանդես էր գալիս Հովհաննես Թումանյանը:

Բանալի բառեր – *Թումանյան, հեքիաթ, թարգմանություն, օտարալեզու, գրադարան, պատմություն, մանուկ, պատկերազարդում, ժողովածու, ընթերցող*

Հայ թարգմանական գրականության պատմության շղթայում, անշուշտ, իրենց կարևոր բաժինն ունեն հայերեն թարգմանված հեքիաթները, մանկական գրույցներն ու պատմությունները:

Եվ այս շարքում իր ուրույն տեղն ունի Հովհ. Թումանյանը՝ որպես բացառիկ թարգմանիչ: Նա թարգմանել և փոխադրել է տարբեր ժողովուրդների, այդ թվում՝ ռուսական, գերմանական, իռլանդական, իտալական, արաբական, հնդկական, ճապոնական և այլ հեքիաթներ: Պատասխանատվության մեծ զգացումով մոտենալով հեքիաթների թարգ-

¹ Նվ. Թումանյան, Հուշեր և զրույցներ, Եր., 1987, էջ 225:

մանության գործին՝ վստահաբար, մշտապես ուսումնասիրել և ծանոթ է եղել առկա այլ թարգմանությունների, որոնք տպագրվում էին հայերեն առանձնատիպ հրատարակությամբ կամ մանկական հանդեսներում ու ժողովածուներում:

Բանաստեղծի թարգմանական գործերը, այդ թվում՝ թարգմանական հեքիաթները, թումանյանագիտության մեջ հաճախ են եղել քննության առարկա: Այս թեմային առանձին հոդվածներով անդրադարձել են թումանյանագետներ Անահիտ Վարդանյանը, Իրմա Սաֆրազբեկյանը: 2019 թ. Թումանյանի ծննդյան 150-ամյա հոբելյանի առթիվ Հովհ. Թումանյանի թանգարանի կազմակերպած միջազգային գիտաժողովին հաջորդեց թանգարանի «Ոսկե Դիվան» հեքիաթագիտական հանդեսի 5-6-րդ պրակի հրատարակումը, որը նվիրվեց թարգմանական հեքիաթներին վերաբերող զանազան խնդիրների քննմանը՝ «Արևելք-Արևմուտք. Հովհաննես Թումանյանը և հեքիաթի թարգմանության արվեստը» ընդհանուր խորագրի ներքո: Կարծում ենք, որ այս համատեքստում կարևոր է նաև Թումանյանի անձնական գրադարանում պահպանված թարգմանական նմուշներին ծանոթացումը: Հատկապես այն դեպքում, երբ այդ գրքերի էջերին հաճախ հանդիպում ենք գրողի կողմից արված տարբերությամատիտանշանների: Թումանյանի գրադարանը, որը մի բացառիկ հավաքածու է, ունի թեմատիկ բաժիններ՝ բանաստեղծի կողմից արված: Հայերեն հրատարակությունները համեմատաբար քիչ են՝ 8150 անուն գրքից միայն 2042-ը: Մեզ հետաքրքրող նյութին վերաբերող գրքերը հիմնականում նրա երկրորդ պահարանի գրքերից են, որը Թումանյանը նշել է մեկ ընդհանուր անունով՝ *Ֆոլկլոր*: Թարգմանական հեքիաթների նմուշների քանակը մեծ չէ: Դրանց թիվը հասնում է մոտ երկու տասնյակի: Հայերեն թարգմանված հեքիաթներին ծանոթանալու մյուս աղբյուրները բանաստեղծի համար կարող էին լինել ժամանակի մամուլը, հատկապես մանկական հանդեսները և դասագրքերը:

Թումանյանի անձնական գրադարանի *Ֆոլկլոր* բաժնում պահպանված ամենից վաղ թարգմանված գործերից է «Պատմություն Պղնձե քաղաքին» ժողովածուն, որը հրատարակել է 1857 թ. Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցի տպարանը: Թումանյանի անձնական հավաքածուում գտնվող օրինակի վրա նկատելի չէ թարգմանչի անունը²: Ի դեպ՝ տևական ժամանակ առհասարակ որևէ թարգմանական հրատարակության դեպքում թարգմանչի, երբեմն նաև բնագրի հեղինակի ինքնությունը երկրորդված է եղել ստեղծագործության բովանդակության փոխանցման գաղափարին: Մասնագիտական դաշտում ընդունված է հայ

² Արաբական և հայկական տարբերակների կարևոր համեմատական քննության նյութին կարող ենք ծանոթանալ Հասմիկ Մկրտչյանի ««Պղնձե քաղաքի պատմության» արաբական և հայկական տարբերակները» հոդվածում, որը 1986-ին տպագրվել է «Պատմա-բանասիրական հանդեսում» (№ 2, էջ 130-138), ապա խմբագրության թույլտվությամբ՝ Հովհ. Թումանյանի թանգարանի «Ոսկե դիվան» հեքիաթագիտական հանդեսում (պրակ 3, Եր., 2011, էջ 132-140):

թարգմանական հեքիաթի պատմության սկիզբը պայմանականորեն համարել արաբերեն այս երկի թարգմանությունը: Եվ, անշուշտ, այն պետք է դառնար Թումանյանի հատուկ հետազոտության նյութը թե՛ բովանդակային, թե՛ թարգմանական մոտեցումների տեսանկյունից: «Ժամանակի գերակա թարգմանական ստրատեգիային» հատուկ անդրադարձ է կատարել Ալվարո Ջիվանյանը՝ «Մի շարք փոխակերպումներ Թումանյանի թարգմանական հեքիաթներում» հոդվածում³:

Վաղ թվագրված գրքերից հաջորդը «Ոսկե ասեղներ» հեքիաթն է, որը գերմաներենից թարգմանել է հասարակական գործիչ, թարգմանիչ Գևորգ Աքիմյանը՝ գերմաներեն մանկական գրականության մի շարք այլ նմուշների թարգմանությունների հեղինակ: «Ոսկե ասեղներ» հեքիաթը տպագրվել է 1878 թ. Թիֆլիսում հայտնի Հովհաննես Մարտիրոսյանցի տպարանում:

Գրքի առաջաբանում թարգմանիչը դիմում է իր մանուկ ընթերցողին և բացատրում իր թարգմանության նպատակը, ներկայացնում այն ակնկալիքը, որ ունի գրքի հրատարակումից. *«Իմ սիրելի, իմ քաղցր հայ երեխեք, ձեռք էկել է, ձյունը սար ու ձոր բռնել... Դուք էլ վազե վազ գնում եք ուսումնարան ու էլի վազե վազ դողդողալով ետ գալի, բուխարի կողքին կույզ գալի...*

Ղորղ որ տխուր, շատ տխուր ժամանակ է, ավելի էս երկար, երկար գիշերները. շուտով էլ կսկսվին ձմեռվան արձակուրդները – երկու շաբաթ ուսումնարան չեք գնա, հայտնի բան է, դասեր էլ չեք ունենա պատրաստելու, բաս ի նչ պիտի անեք, միթե էս ողջ ժամանակը բուխարի կշտին կույզ եկած տխուր պիտի անցկացնեք... ոչ էս անկարելի բան է:

Որ դուք էս ձեր ազատ ժամանակը տխուր չանցկացնեք ու չձանձրանաք, էս գերմաներենից ձեզ համար մեկ պատիկ ու գեղեցիկ հեքիաթ եմ թարգմանել, որն իր պես պատիկ ու գեղեցիկ անուն ունի: Գիտեմ, որ պիտի ասեք, թե հայերեն գրածները դժվար են, մենք չենք հասկանում, բայց չե, մի վախենաք, էս էտ աչքի առաջ ունենալով՝ աշխատել եմ էնպես գրել, որ դուք հեշտությամբ հասկանաք...»:

Բանաստեղծի գրադարանում գեղեցիկ պատկերազարդ գրքերի բացառիկ շարք են կազմում Թիֆլիսի հայոց հրատարակչական ընկերության տպագրած հեքիաթները, որոնց վերատպության նախաձեռնությամբ է հանդես եկել Հովհ. Թումանյանի թանգարանը և արդեն հրատարակության հանձնել դրանցից երկուսը: Թարգմանությունների այս շարքը Թումանյանը ձեռք է բերել նախ և առաջ իր երեխաների ընթերցանության համար՝ իբրև Ամանորի լավագույն նվեր: Այս մասին հիշում է դուստրը՝ Նվարդ Թումանյանը, որն իր «Հուշեր և զրույցներ

³ Տե՛ս «Ոսկե դիվան» հեքիաթագիտական հանդես, պրակ 6, Եր., 2019, էջ 105:

գրքում» նշում է. «Նոր Տարվա առիթով հայրիկը մեզ համար գնել էր գունավոր, պատկերազարդ, մեծագիր գրքեր՝ «Մոխրոտը», «Պատիկն ու ճատիկը», «Քնած գեղեցկուհին», «Կարմիր գլխարկը», «Կարենն ու Մանենը», «Օրերոնի հրաշալի եղջյուրը»»⁴:

Հրատարակչական ընկերության տպագրած հեքիաթներից է «Լուսերեսիկը» (1897), որն ըստ Ալվարդ Ջիվանյանի ուսումնասիրության Գրիմ եղբայրների հեքիաթներից մեկի՝ «Չյունանուշը և յոթ թզուկները» հայտնի հեքիաթի ազատ փոխադրությունն է: Թարգմանիչը անհայտ է:

Գրիմ եղբայրներից կատարված մյուս թարգմանությունը «Կարենն ու Մանենը կամ քույր ու եղբայր» (1899) հեքիաթն է: «Հասկեր» մանկական ամսագրի հեղինակներից Լևոն Մելիք-Աղամյանի կողմից հայերեն փոխադրված այս հեքիաթը, ըստ Ալ. Ջիվանյանի, «Հենգելն ու Գրետելը» հեքիաթի տարբերակներից մեկն է: Նույն հեղինակի կողմից հայերեն են փոխադրվել նաև «Անդարդ Հանեսը» (1899), «Պատիկ ու ճատիկ» (1899) հեքիաթները:

Հրատարակչական ընկերության շարքը լրացնում են անգլիացի գրող Հենրի Մորլիի «Օրերոնի հրաշալի եղջյուրը» (1897) և «Ճշմարտությունը միշտ հաղթում է» (1897) հեղինակային հեքիաթները, որոնց թարգմանիչն անհայտ է: Հրատարակված հեքիաթների գունազարդ հատորյակները շապիկի վերևի աջ անկյունում ունեն հատուկ համարակալումներ, որոնք հուշում են այն բազմաթիվ հեքիաթների նմուշները, որ տպագրվել են 1890-ականների վերջին: Թվարկվածները այդ ամենի միայն այն մասն են, որոնք պահպանվել են Թումանյանի անձնական գրադարանում: Անշուշտ, չափազանց հետաքրքիր ուսումնասիրության նյութ կարող է դառնալ հրատարակչության տպագրած ամբողջական շարքը:

Շարքից դուրս Թիֆլիսի հայոց հրատարակչական ընկերությունը տպագրել է ռուս գրող Վ. Ավենարիուսի «Ինչ է ասում սենյակը» (1900) մանկական գրույցը՝ թարգմանությամբ Ջ. Տեր-Գրիգորյանի: Հեղինակի գործերի նկատմամբ Թումանյանի հետաքրքրությունը չի ավարտվում միայն մեկ-երկու ստեղծագործությամբ: Թարգմանական գործունեության ընթացքում Թումանյանը խորապես ուսումնասիրել է ռուս գրողի՝ ժողովրդական նյութի նկատմամբ հետաքրքրությունների, կատարած զանազան մշակումների մոտեցումները: Ավելին՝ ռուսական բիլինաների հայերեն թարգմանության նախաձեռնության շրջանում քաջաձանոթ լինելով ռուս ժողովրդի շուրթերից անմիջաբար գրի առնված բիլինաների բազում պատումների՝ Թումանյանը թարգմանության աղբյուր է դարձրել Վ. Ավենարիուսի կազմած՝ *«Книга былин. Свод избранных образцов русской народной эпической поэзии»*. Изд. 7-ое, М., 1907 գիրքը: Այս ժողովածուն, որը, սկսած 1876 թվականից, բազմաթիվ հրատարակություններ է ունեցել, երկար ժամանակ ծառայել է իբրև ուսումնա-

⁴ Նվ. Թումանյան, նշվ. աշխ., էջ 89:

կան ձեռնարկ և ընթերցող լայն շրջաններին ծանոթացրել է ռուս ազգային վիպերգության լավագույն նմուշներին:

Նույն հեղինակի մեկ այլ մանկական գործ՝ «Թավամագ մեղուն», տպագրվել է ավելի վաղ՝ 1879-ին, օր. Ն. Տեր-Մարկոսյանի թարգմանությամբ Թիֆլիսի Հովհ. Մարտիրոսյանցի տպարանում:

Հայ իրականության մեջ նկատելի է բացառիկ հետաքրքրություն ծագումով իռլանդացի բրիտանական հայտնի գրող Օ. Ուայլդի ստեղծագործությունների նկատմամբ: Հայերեն թարգմանությունների շարքը բավականին հարուստ է, որոնց մի մասը Թիֆլիսում տպագրվել է «Նվեր մանուկներին» մատենաշարի շրջանակում: 1911-1912 թթ. Կարեն Միրիանյանի թարգմանությամբ լույս են տեսել «Աստղամանուկ», «Արքայադուստրն ու թզուկը», «Պատանի թագավորը» հեքիաթները: Կ. Միրիանյանը՝ որպես «Հասկեր» մանկական ամսագրի թարգմանիչներից մեկը, հանդեսի էջերում կամ առանձին գրքույկներով տպագրում էր անգլիական այլ հեքիաթների նմուշներ ևս, ինչպես օրինակ՝ «Աքվա», «Առաջին ձնծաղիկները» («Հասկեր» 1910, №3), ապա նաև Հանս Բրիստիան Անդերսենի «Մայրը» հեքիաթը (1911):

Օ. Ուայլդի ստեղծագործություններից մեկ այլ փոխադրություն էլ կատարել է Զապել Զիլինկարյանը: Խոսքը «Պրինցն ու ծիծեռնակը» հեքիաթի մասին է, որը 1909-ին «Հասկեր» ամսագրի հրատարակչությունը տպագրել է և՛ ամսագրում («Հասկեր» 1909, №2), և՛ առանձին գրքույկով, որտեղ ներառված է նաև Ալֆոնս Դոդեի «Դոֆինի մահը»՝ Մ. Բեջանյանի թարգմանությամբ:

Ներկայացվող թարգմանական նմուշներից հաջորդը «Ճապոնական հեքիաթներ»-ի ժողովածուն է՝ հրատարակված 1910 թ. Թիֆլիսում, որտեղ ընդգրկված է հինգ հեքիաթ՝ «Ձկնորս Ուրաշիման», «Մի սպանանիր», «Պարտքը տալով, մեղքը լալով», «Անառիկ ամրոց», «Երջանկության նավը»: Ժողովածուն թարգմանել է Ներսիսյան դպրոցի նախկին ուսուցիչ Գրիգոր Շահբուդաղյանը:

Տեսական ժամանակ Թումանյանը մեծ հետաքրքրությամբ ուսումնասիրել է առհասարակ Արևելքի հնագույն մշակույթը, այդ շրջանակում նաև ճապոնացի ժողովրդի բանահյուսական հարուստ գանձարանը: 1910-ական թվականների սկզբին կատարել է նաև ճապոնական երկու հեքիաթի թարգմանություն՝ «Փոքրիկ ձկնորսը» և «Լեզուն կտրած ծիտիկը»: Վերջինս բնութագրելիս նա նշում է. «Դա մանկական ամենալավ հեքիաթներից մինն է, իսկ նկարները կարծես իրենց նմանը դեռ չեն ունեցել հայոց մանկական գրականության մեջ»⁵:

Բանաստեղծի գրադարանում արևմտահայերեն թարգմանությամբ պահվում է մեկ ժողովածու, որը ներառում է «Ույթ հեքիաթ»՝ տպագրված Կ. Պոլսում 1914 թ.՝ «Դպրոցական և ընտանեկան պատկերազարդ մատենադարան» մատենաշարով: Գրքում նշված չէ ո՛չ թարգ-

⁵ **Հովհ. Թումանյան**, Երկերի լիակատար ժողովածու, հ. 10, Եր., 1999, էջ 122-123:

մանչի և ո՛չ էլ բնօրինակ նյութի հեղինակի (կամ հեղինակների) անունը... Ժողովածուում ներառված հեքիաթներն են՝ «Ոսկե մազերով տիտանը», «Կոշկակարը և թզուկները», «Թռչուն է մը գտնված տղան», «Երախտագետ անասունները», «Մայր Հովեն և ոսկե անձրևը», «Ոսկե թռչունը», «Ծուռ կզակ թագավորը», «Կարոն ու Մարոն»: «Ընթերցողներուն» ուղղված հատվածում հրատարակիչը նշում է. «*Համաշխարհային բոլոր նշանավոր հեքիաթագիր գրագետները այս գրքույկներով պիտի խոսին հայ դպրոցականներու և ընտանիքներու հոգիներուն՝ հուզելով, ազնվացնելով ու երագներով լցնելով զանոնք*»:

Գրադարանի գրքերից են նաև «Հասան փաշայի հեքիաթը»՝ տաճկերենից Սուքիաս Զահրիյանի փոխադրությամբ (տպագրվել է Ալեքսանդարպոլի Մալխասյանց տպարանում 1910 թ.), Շարլ Պերրոյի «Կոշկավոր կատուն» հեքիաթի թարգմանության պատկերազարդ տպագրությունը՝ հրատարակված Բաքվի Հայոց կուլտուրական միության հրատարակչության կողմից (թարգմանիչ՝ Ղահրամանյան), Շ. Ք. Անդերսենի «Սոխակի երգը» հեքիաթը, ապա նաև ծագումով ուկրաինացի գրող (մայրական կողմից հայ), ռեժիսոր և թատերական գործիչ Վլադիմիր Նեմիրովիչ-Դանչենկոյի «Ողորմած թշնամու աղբյուրը» տպագրված է 1911 թ.:

Հայ թարգմանական հեքիաթի զարգացման գործում անուրանալի է «Հասկեր» մանկական ամսագրի խմբագրակազմի, նրան աշխատակցող գրող-մտավորականների ջանքերը, որոնք հայ մանուկի սեղանին էին դնում ամենատարբեր ժողովուրդների հեքիաթների նմուշները: Խմբագիր-հրատարակիչ Կատարինե Լիսիցյանի անմիջական մասնակցությամբ 1905-1917 թվականներին անընդմեջ, ապա նաև 1922-ին լույս տեսած «Հասկեր» մանկական ամսագիրը մինչ օրս էլ համարվում է օտարալեզու շատ ստեղծագործությունների հայերեն առաջին տպագրության աղբյուրը: «Հասկերին» ակտիվորեն թղթակցող Թումանյանը, անշուշտ, ակտիվորեն մասնակցել է այդ նմուշների թարգմանության ընտրությանը, ինչպես նաև հեղինակային ստեղծագործություններով և թարգմանություններով: «Հասկերի» էջերում էին տպագրվում վրացական («Դաթուան և Պետրիկելան», 1905, №2), ճապոնական («Նախանձոտ հարևան», 1907, №4, թարգմ.՝ Գեորգ քահ. Մկրտումյան, «Երկու գորտ », 1909, №11, թարգմ. անհայտ), պարսկական («Փիրուզե», 1909, №1, թարգմ.՝ Վ. Փափագյանց), նորվեգական («Հրաշալի հատիկը», 1912, №5-6, թարգմ.՝ Աթիկ), հնդկական («Ագահ վաճառականը», 1912, №5-6, Աթիկ) հեքիաթները: Ժողովրդական նյութերին զուգահեռ տպագրվում էին նաև հեղինակային հեքիաթների, ինչպես օրինակ Գրիմ եղբայրների («Պատիկ բարի մկնիկը», 1909, №2, փոխ.՝ Դ. Դեմիրճյան, «Ոսկի թռչուն» 1913, №1, թարգմ.՝ Յ. Ղ.), Շ. Ք. Անդերսենի («Ինչ էր պատմում Լուսինը», 1906, №1, թարգմ.՝ Լևոն Տեր-

Մանվելյան, «Մարգարտածաղիկն ու արտուտը», 1907, №3, թարգմ. տիկ. Ե. Հարությունյան, «Արագիլները», 1906, №11, թարգմ. անհայտ), Ն. Գարինի («Խորամանկ աղջիկը», 1913, №11, թարգմ. Արաբո), Մ. Նորդաուի («Հերվան ճանճը», 1913, №11, փոխ. Աթ. Խնկոյան) թարգմանությունները:

Այսպիսով Թումանյանի թարգմանական գործունեությունը, հատկապես մանկական չափածո և արձակ գործերի հայերեն փոխադրումները, ուղղակիորեն կապված է այն ժամանակի և միջավայրի հետ, որտեղ ապրել և ստեղծագործել է հեղինակը՝ մշտապես անմիջական հաղորդակցության մեջ լինելով թարգմանական դաշտում կատարվող իրադարձություններին և դրանց տպագրության ընթացքին: Եվ այդ ամենի լուր, սակայն չափազանց խոսուն վկայությունն են գրքերի այն նմուշները, որոնք մինչ օրս խնամքով պահվում են գրողի անձնական գրադարանում:

АНИ ЕГИАЗАРЯН – *Иностранные сказки в переводе на армянский язык в личной библиотеке Ованеса Туманяна.* – В статье впервые говорится о ряде сказок, переведенных на армянский язык в конце 19-начале 20 века, печатные экземпляры которых хранятся в личной библиотеке Ованеса Туманяна. Значительная часть богатой и содержательной библиотеки поэта хранится и изучается в ереванском музее Ованеса Туманяна.

Туманян, хорошо знакомый с фольклорной культурой разных народов, особенно с жанром сказок, на протяжении всей своей творческой жизни придавал особое значение их армянским переводам, со вкусом оформленному иллюстративному обеспечению и качественной полиграфии. По словам Туманяна: «Сказки — это бездны: глубокие, бесконечные... Сказка — высшее творение: даже гении не могут создать сказку...».

Обращаясь в статье к сказкам, переведенным на армянский язык в библиотеке Туманяна, а также опубликованным в то время в детском журнале «Аскер», становится возможным получить частичное представление о некоторых вкладах армянской переводной литературы начало 20-го века, круге интересов, сделать видимой среду, в которой он занимался творческой деятельностью.

Ключевые слова: Туманян, сказка, перевод, иностранный язык, библиотека, история, ребенок, иллюстрация, сборник, читатель

ANI YEGHIAZARYAN – *The Foreign Fairy-Tales Translated in Armenian in the Personal Library of Hovhannes Tumanyan.* – The article refers for the first time to a number of fairy tales translated into Armenian at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, the printed copies of which are available in the personal library of Hovhannes Tumanyan.

A significant part of the poet's rich and multi-content library is preserved and studied in the Yerevan Hovhannes Tumanyan Museum. Tumanyan was well aware of the folkloric culture of different peoples, especially the genre of fairy tales. Throughout his creative life he used to pay special attention to their Armenian translations, the well designed provision of illustrations and quality printing. According to Tumanyan: "Fairy tales are abysses: deep, endless... A fairy tale is the highest creation, even geniuses

cannot create a fairy tale”.

Referring in the article to the fairy tales translated into Armenian in Tumanyan’s library, as well as those published in the children’s magazine “Hasker” at that time, it becomes possible to get a partial idea of some contributions of Armenian translated literature of the beginning of the 20th century, the scale of interests, to make visible the environment in which Hovhannes Tumanyan made his translations.

Key words: *Tumanyan, fairy tale, translation, foreign, library, history, child, illustration, collection, reader*